

a onda se sa progonom muslimanskog stanovništva jedan krak vratio u Visoko i ovdje su prozvani Valjevci zbog toga što su došli iz tog pravca, dok je drugi krak otišao prema Bijeljini.

Način kako se genealogija veže za sociološka istraživanja može se pratiti kroz primjer emigranata, iako je ta tematika tek načeta. Kad bošnjački muhadžiri stižu u Tursku, npr., oni tamo zatiču naviku ženidbi u bližem koljenu, što u Bosni nije bila praksa osim u ekscenim situacijama. Nauka mora postaviti pitanje zašto je to tako ako su ti isti muslimani iz Bosne primili islam upravo od Osmanlija? Odgovor leži u tome da je tradicija u kojoj su ti naši muhadžiri odrastali bila konglomerat različitih vjerovanja i praksi, koji se kod njih ugradio u doneseni islam i konzervirao se, pa Bošnjaci nikad nisu navikli na udaje za tetiće, daidžića i sl. U djelu Ibrahima Hodžića nalazimo i pojašnjenja

temelja ovim navikama, kakvi su propisi i praksa bili kod katoličkog, kod pravoslavnog i muslimanskog stanovništva u pogledu koljena u kojima su bile dopuštene ženidbe i udaje.

Ovo su samo detalji koji kod čovjeka bude potrebu praćenja svoje familije u cilju znanja o samom sebi, a sa djelom koje ovdje prikazujemo dobili smo multidisciplinarni uvod u načine kako to postići. Iako čovjek općenito nije jednako zainteresiran za svoje pretke u svim periodima života, najmanje u jednom će sigurno biti zaokupljen pitanjem svrhe svog postojanja kao generacije rođene nakon toliko njih ranije. Uzimajući u obzir ovo cjelokupno traganje za najboljim putem otkrivanja i čuvanja lanca predaka, možemo prepoznati – parafrazirajući G. B. Shawa – autorov *intencio principalis*: “Ja nisam učitelj, već samo saputnik kojeg si upitao za put. Pokazao sam naprijed: kako sebi, tako i tebi.”

Ramiza Smajić

Amila Kasumović, *Austrougarska trgovinska politika u Bosni i Hercegovini 1878–1914.*

Udruženje za modernu historiju / Udruga
za modernu povijest (UMHIS), Sarajevo, 2016, 397 str.

Knjiga *Austrougarska trgovinska politika u Bosni i Hercegovini 1878–1914.* prerađena je doktorska disertacija Ami-

le Kasumović, odbranjena 2013. godine na Filozofskom fakultetu UNSA. Kako je to vidljivo iz samog naslova,

težište istraživanja stavljeno je na zakonodavne norme i njihovu primjenu u periodu austrougarske uprave. Svoja zapažanja autorica je sistematizirala nastojeći pobuditi zanimanje za ovu naizgled suhoparnu problematiku i pokrenuti niz pitanja koja se u vezi s njom javljaju. Autorica analizira kako su izgledali odnosi jedne monarhije sa novooskupiranim teritorijom, koja se u već kompliciranom političkom sistemu bori za svoje mjesto. Koliko je trgovinska politika bila važna u preraspodjeli ekonomske nadmoći i na kojim pitanjima su se “lomila koplja”, jasno se iščitava kroz poglavlja ove knjige.

U uvodnom dijelu monografije Kasumović pojašnjava zašto se odlučila na istraživanje ove teme, a nakon toga daje kritički osvrt na dosadašnju literaturu, izvore i arhivsku građu. Monografija se sastoji od pet cjelina, *Zaključka* na bosanskom i njemačkom jeziku, *Priloga*, *Izvora* i *Literature*, kao i *Registra ličnih imena* te *Registra geografskih imena*.

Prva glava nosi simboličan naslov *Između istoka i zapada: Trgovinsko zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini (1878–1882)* i oslikava stanje trgovine koje je Habsburška monarhija zatekla okupacijom 1878. godine, kao i način i tempo uspostave nove vlasti. Kroz šest poglavlja autorica pokazuje kako je u prvim godinama okupacije vlast pronalazila oslonac u osmanskoj trgovinskoj regulativi, ali i kako je s vre-

menom bilo jasno to da će okupirano područje doživjeti određene promjene. One su se očitovale kroz donošenje općih propisa o trgovini, počevši od usvajanja Trgovačkog zakona preko drugih zakonskih akata kojima se regulirala ova grana privrede. Posebna pažnja posvećena je *kućarenju*, kroz koje se može sagledati kako je izgledao ovaj način trgovine, i to na osnovu konkretnih primjera. U narednom poglavlju autorica sistematski prati kako je Habsburška monarhija regulirala pitanje carina te monopola duhana, soli i baruta, a posebna pažnja posvećena je utjecaju monopola duhana na otvaranje Fabrike duhana u Sarajevu. Kasumović ukazuje na to da je monopol duhana i soli bio povezan sa profitom i kontrolom tržišta, a da je monopol na barut bio više kontrolna mjera. Posebno poglavlje govori i o mjerama poduzetim za unapređenje trgovine stokom. U njemu se analiziraju mnoga pitanja kroz koja se upoznajemo sa značajem trgovine stokom, ali i problemima sa kojima se ta grana susretala. Autorica navodi da je zbog stočnih zaraza u periodu od 1879. do 1883. godine bilo izgubljeno čak 33.000 komada stoke. Posljednje poglavlje govori o krčmarskom obrtu, akcionarskim društvima, zaštiti marki i oznaka, pijačnom redu, mjerama i utezima. S obzirom na to da su ova pitanja sagledana iz više uglova, pokazano je kako su se zakonski akti preplitali i utjecali na svakodnevnicu prodavača i konzumenata.

U glavi pod naslovom *Trgovinska politika u vrijeme konsolidacije trgovinskih odnosa Bosne i Hercegovine (1883–1895)* obrađena su kroz sedam poglavlja pitanja vezana za trgovinsko zakonodavstvo. Prvo se upoznajemo sa novom zakonskom osnovom o kućarenju, te se iznose konkretni primjeri koji “govore u prilog selektivne fleksibilnosti trgovinske politike”. Od velikog značaja za trgovinu Bosne bila je trgovina šljivom, a centar trgovine, posebno suhom šljivom, bio je Brčko, ponajviše zbog svoga geografskog položaja. Kasumović nas detaljno upoznaje sa kvalitetom, cijenama uroda i mjestima gdje se šljiva dalje distribuirala, te ukazuje na to da se s vremenom, radi brze zarade, počeo distribuirati lošiji kvalitet, koji je bio uočljiv u polusušenoj krupnoj šljivi, a ona kao takva nije mogla bila konkurentna na svjetskom tržištu. Autorica sagledava sve opcije tržišta, pa ukazuje i na mogućnost manipulacije ovim podacima, odnosno ukazuje na to da su ugarski trgovci – kako bi umanjili cijene bosanske, a lakše prodavali svoje šljive – ciljano vršili lošu propagandu. Neuspjelo pokušaj uspostave trgovačkih međzlisa i imenovanja trgovačkih predsjednika tema je narednog poglavlja. Izuzetno važno pitanje za trgovinu je i pitanje trgovačkih marki. Prve registrirane industrijske marke u Bosni i Hercegovini objavljivane su u generalnom registru maraka. Međutim, ovo pitanje nije bilo posebno važno jer vlast od njih nije

imala značajne “finansijske koristi”, pa ga nije ni forsirala na terenu. Kao novina koju austrougarska vlast donosi sa sobom bilo je i otvaranje trgovačkih muzeja; njih možemo pratiti od inicijative koju je pokrenuo trgovački muzej iz Budimpešte, pa do njegovog otvaranja u Sarajevu, a ubrzo i drugim gradovima. Svjesna potrebe za školovanim kadrom, vlast je u ovom periodu pokrenula i otvaranje trgovačkih škola. Prva trgovačka škola otvorena je u Tuzli, a potom je uslijedilo otvaranje i u drugim gradovima, tako da je trgovačkih škola u tom periodu u Bosni i Hercegovini bilo ukupno deset. Ove škole su, kako autorica naglašava, imale “značajan korak na putu razvoja trgovačkog života” prvenstveno zbog toga što se u njima školovao budući stručni kadar na tom polju. Kasumović je analizirala i pravno reguliranje i inicijative za unapređenje drugih pitanja vezanih za trgovinu, te i to koje su isprave bile potrebne za obavljanje trgovačkih poslova, posebno kod putujućih trgovaca, agenata i ostalih trgovaca kojima je način trgovanja podrazumijevao odlazak iz matičnog mjesta trgovanja. Autorica pokazuje kako su se firme unosile u Trgovački registar i izlaže nedoumice koje su se javljale prilikom obavljanja tog posla. U ovom periodu postalo je jasno da je jedan od problema ove privredne grane nepostojanje jednakih mjera, pa je tako baždarenje aktuelizirano, a formirani su i uredi za baždarenje. U Sarajevu je 1896. otvoren i Ured

za punciranje. Posljednje poglavlje ove glave govori o tome koliko je problema u praksi bilo prisutno u registru protokoliranih firmi.

U trećem poglavlju pod naslovom *Period novih inicijativa i revidiranje pojedinih segmenata trgovinskog zakonodavstva (1896–1907)* ukazuje se na jačanje trgovinske razmjene, kao i na razlike Kallayevog i Burianovog doba općenito. To je period u kojem dolazi do revidiranja određenih odredbi i pokretanja novih inicijativa. Kroz konkretan primjer Philippa Flescha ukazuje se na različite prakse u tumačenju odredbi Nacrta o kućarenju, kao i na problem zaštite marke i ingerencije u vezi s tim pitanjem. Na konkretnim primjerima se vidi kako je vlast pokušavala uskladiti pravne odredbe unutar komplicirano ustrojene Austro-Ugarske monarhije, te kako je na terenu često bilo stanje drugačije od onog koje se zagovaralo kroz pravne akte. Naredno poglavlje bavi se reorganizacijom trgovačkih škola u Bosni i Hercegovini. Saznajemo kakav je bio plan i program škola, kao i to da je vlast težila putem ovih škola formirati trgovački sloj. U monografiji je ukazano na mnogobrojna neusaglašena pitanja između Zemaljske vlade i Zajedničkog ministarstva finansija, kao i na zabrinutost vlasti konfesionalnim sastavom učenika, gdje je broj muslimana bio neproporcionalan u odnosu na broj stanovnika i u stalnom opadanju. U ovom periodu su osnovani i potporni fondovi

za trgovinu i obrt, prvo u Sarajevu, a zatim u Travniku, pa onda i u drugim gradovima. Pored osnivanja Fonda, u ovom periodu došlo je i do osnivanja novčanih zavoda koje je počelo od 1883. godine, kada je otvorena filijala Union banke iz Beča pod imenom Privilegovano odjeljenje Union banke za Bosnu i Hercegovinu, nakon čega su otvoreni i drugi novčani zavodi, kako autorica navodi, varijabilnog značaja.

U glavi pod naslovom *Trgovina “Po mjeri” Bosne i Hercegovine (1908–1914)?* ističe se da je aneksiona kriza naizgled riješena, ali da je kriza bila “klica mnogih drugih nemilih dešavanja”. Kasumović analizira kako je došlo do osnivanja Trgovačke i obrtne komore za Bosnu i Hercegovinu i kako je ona radila, te konstatira da je ovo složeno pitanje odraz opće situacije na ekonomskom i političkom planu, a preko njega je pojašnjena borba za ekonomski prosperitet dva rivala unutar Austro-Ugarske monarhije. U daljem tekstu detaljno je izložen sastav, ovlasti i rad Komore. Izbor tijela unutar Komore bio je pokazatelj toga da je vlast nastojala zaštititi trgovce iz Habsburške monarhije u odnosu na domaće, za što je koristila svaku priliku. Komora je imala ovlast i nad donošenjem zakonodavstva vezanog za obrt i trgovinu, a bila je izuzetno aktivna i u vezi s pitanjem zakonodavnih akata. Nužno je napomenuti to da se Komora i Zemaljska vlada nisu uvijek slagale u pogledu mišljenja vezanih za nove pro-

pise. Interesantno je mišljenje Komore u vezi s pitanjem davanja kredita. Komora je, kako autorica ukazuje, o nekim pitanjima imala “nevjerovatno napredno” mišljenje. Tako je osudila stav određenih krugova koji su kroz Mjennični zakon tražili da se krediti ne daju seljacima i ženama. Pored zakonskih akata, Komora je imala ingerencije i u vođenju Ureda za registraciju zaštitnih maraka. Tabela o prihodima i rashodima Komore te njena analiza u ovom poglavlju u potpunosti pružaju sliku o poslovanju ovog zvaničnog organa sve do Prvog svjetskog rata. Nadalje se prati pitanje konkurencije sa kojim se trgovina šljivom susretala. Na samom kraju, kroz nekoliko potpoglavlja, detaljnom analizom upoznajemo se s radom trgovačkih škola. Autorica primjećuje da su djevojčice u odnosu na dječake bile u “određenom diskriminirajućem” položaju s obzirom na to da su se mogle upisati u trgovačke škole jedino kad ostane slobodnih mjesta za koje nije bilo više zainteresiranih dječaka, i to samo ako u tom mjestu nema djevojačke škole, a postoji trgovačka.

Posljednja glava ove monografije nosi naslov *Politika i statistika: Trgovina Bosne i Hercegovine u periodu između 1878. i 1914.* U njoj se autorica opredijelila za tematski pristup i sveobuhvatnu analizu stanja trgovine, posebno kroz statističke podatke u periodu od 1878. do 1914. godine. Kasumović konstatira da se austrougarska trgovinska politika može pratiti kroz

zakonsku regulativu, ali da se kompletna slika dobija ukoliko se napravi i analizira njihova primjena na terenu. Kroz statističke podatke sintetički je prikazano kako je zapravo izgledala ova politika u praksi. Posebnu pažnju autorica je posvetila Statističkom odjelu u Sarajevu, koji je osnovan 1894. godine, te konkretnom radu koji je obavljao. Kao poseban prilog date su tabele kojima su obuhvaćeni svi segmenti trgovine, čime je ova monografija umnogome obogaćena.

Detaljnou obradom mnogobrojnih pitanja o trgovini pokazano je kako je austrougarska vlast reagirala i na koji način se nosila sa mnogobrojnim problemima što su se nametali tokom uprave. Ukazano je i na čest nesklad između Zajedničkog ministarstva finansija, Zemaljske vlade i nadležnih institucija, te zajedničkog interesa Habsburške monarhije i pojedinačnog interesa Ugarske i Austrije i mogućeg profita okupirane teritorije.

Ova monografija, urađena ponajviše na izvornoj građi, predstavlja veliki doprinos u proučavanju kako privrednog tako i pravnog aspekta historije Bosne i Hercegovine u austrougarskom periodu. Autorica je analizirala sve sfere trgovinskog zakonodavstva, hijerarhije pri donošenju tih zakona, kao i sve institucije koje su imale utjecaj, direktan ili indirektan, na razvoj trgovine. Kroz ova brojna pitanja Kasumović je prikazala politiku dvojne monarhije

naspram Bosne i Hercegovine. S obzirom na temu i metodološki pristup, ova monografija će zasigurno biti nezaobi-

lazna u daljim istraživanjima trgovačke politike, ali i odnosa austrougarske vlasti naspram Bosne i Hercegovine.

Hana Younis

Sve se to krilo, a moglo se pretpostaviti

Andrej Rodinis, *Velika praznina, Njemački ratni zarobljenici na radu u Bosni i Hercegovini*

Tuzla, 2017, 282 str.

Britanci su još krajem decembra 1944. upozoravali jugoslavenske vlasti i maršala Tita na obećanja koja su data u maju 1944. da će poštivati međunarodne zakone u postupanju s neprijateljskim ratnim zarobljenicima. Tito je ove britanske navode odbacio ocijenivši ih kao potpuno neistinite, tvrdeći da su ih prenijeli “tamošnji kvislinški agenti-provokatori s kojima se oni družē”, te da on drži svoju riječ. Britanci su mu skrenuli pažnju kako, bez obzira na to je li on pogazio riječ ili ne, “uvijek postoji mogućnost da se njihovi tamošnji zapovjednici nisu obazirali na njegove naredbe. To se uvijek događa”. Noel Malkolm navodi podatak da je u Jugoslaviji u masovnim strijelanjima, marševima smrti i koncentracionim logorima čak oko 250.000 ljudi izgubilo živote 1945–1946. godine.

Bivša Jugoslavija je u vezi s pitanjem njemačkih ratnih zarobljenika

ocijenjena kao jedno od najgorih mjesta, odmah iza Sovjetskog Saveza. Vršena su uglavnom istraživanja progona njemačke manjine u Jugoslaviji, folksdojčera, dok o njemačkim ratnim zarobljenicima u Bosni i Hercegovini ne postoje pisani prilozi.¹ Zbog toga je A. Rodinis istražio arhivske izvore, knjige i članke kako bi na osnovu njih rekonstruirao život i rad njemačkih ratnih zarobljenika u Bosni i Hercegovini, tj. njihovu ulogu u obnovi i izgradnji zemlje u godinama nakon Drugog svjetskog rata.

U uvodnom dijelu autor pojašnjava ko su ratni zarobljenici te daje kratak

¹ Vlada SR Njemačke 1957. osnovala je u Minhenu posebnu znanstvenu komisiju za ratne zarobljenike. Kurt Beme je studije ove komisije priredio u dvije knjige koje govore o zarobljeništvu u Jugoslaviji 1941–1949, a objavljene su u Njemačkoj 1962. i 1964. godine.